

Friendsprogrammet

- förankring i forskning, lagstiftning och läroplaner

Innehåll

Om Friendsprogrammet	3
Friendsprogrammet och forskningsbaserade insatser	5
<i>Kartläggning</i>	<i>5</i>
<i>Utbildningar.....</i>	<i>6</i>
<i>Elevdelaktighet</i>	<i>7</i>
Referenser:	10
Friendsprogrammet och skolans styrdokument.....	11
Lagstiftning	11
Likabehandlingsplan och plan mot kränkande behandling.....	12
<i>Friendsprogrammets tillämpning i arbetet med planen</i>	<i>12</i>
Ett stöd i det systematiska kvalitetsarbetet	13
Läroplaner	14
<i>Personalutbildning.....</i>	<i>14</i>
<i>Mentorsutbildning.....</i>	<i>15</i>
<i>Friendsprogrammets elevarbetsmaterial – Temaboken och Kompisstödjarboken.....</i>	<i>16</i>
Friendsprogrammets syfte, mål och innehåll	17
Övergripande syfte och mål	17
<i>Friendsprogrammets syfte:</i>	<i>17</i>
<i>Friendsprogrammets mål:.....</i>	<i>17</i>
Syfte och mål med specifika insatser	17
<i>Kartläggning</i>	<i>17</i>
<i>Utbildningar.....</i>	<i>18</i>
<i>Friends arbetsmaterial</i>	<i>20</i>

Om Friendsprogrammet

Friendsprogrammet är Friends mest omfattande utbildningspaket där det skapas positiva förutsättningar för ett framgångsrikt likabehandlingsarbete för grundskolor och gymnasieskolor. Genom att utbilda och inkludera all skolpersonal, alla elever och ge möjlighet att involvera alla vårdnadshavare i arbetet mot kränkningar, trakasserier och diskriminering når vi tillsammans en skola med tryggare elever. Friendsprogrammet sträcker sig över tre år och ger skolan kontinuerlig utbildning, uppföljning och rådgivning.

Inom Friendsprogrammet utbildar och stödjer Friends skolledning och samtlig skolpersonal i arbetet mot kränkningar, trakasserier och diskriminering på skolan med elevernas erfarenhet som grund. Under utbildningarna görs all personal delaktig i arbetet med åtgärder och planering av skolans arbete. Dessutom får alla klasslärare/mentorerna utbildning och verktyg i det praktiska likabehandlingsarbetet i klassen. Skolan erbjuds även verktyg för att involvera alla elever i det förebyggande arbetet genom ett tematiskt upplägg i *Temaboken*. Genom att mentorerna/klasslärarna arbetar med värderings- och samarbetsövningar, rollspel, diskussioner och reflektionsskapande övningar i sina respektive klasser inkluderas eleverna i arbetet för en tryggare skola. Allt arbetsmaterial som Friends tillhandahåller har en tydlig koppling till läroplanens mål.

Varje år inleds med en kartläggningsenkät där all personal och alla elever svarar på frågor kring hur de upplever trygghet, trivsel, kränkningar och delaktighet på skolan. Med utgångspunkt i resultaten från kartläggningen träffar Friends en elevgrupp på skolan och fördjupar förståelsen för resultatet samt låter eleverna själva ge förslag på hur de anser att skolans kan utveckla sitt förebyggande arbete. Därefter träffas Friends och skolledningen för att gå igenom och diskutera resultatet, analysen och förslagen från eleverna, samt ta fram riktlinjer för det kommande samarbetet. Sedan utbildas hela skolans personal med utgångspunkt i skolans kartläggning och aktuell lagstiftning. Under utbildningen får personalen tillsammans arbeta med orsaker och åtgärder för skolans situation.

Samarbetet går sedan vidare med att all undervisande personal får en fördjupad metodutbildning med fokus på att diskutera likabehandlingsfrågor och hålla övningar med skolans elevgrupper. Under det första året får skolan ett omfattande arbetsmaterial att inspireras av i arbetet med eleverna och som är uppbyggd kring fem olika teman att planera arbetet runt. Varje tema innehåller flera övningar att välja mellan utifrån de behov och förutsättningar som finns i varje specifik klass. Dessutom, om

skolan vill arbeta med kompisstödjare, erbjuds varje år också material med handledning och förslag på upplägg för kompisstödjarträffar.

Samtliga elever på skolan får möjlighet att se en inspirationsföreläsning med Friends. Syftet är att väcka tankar och känslor hos eleverna, och på så sätt skapa en bra utgångspunkt för att diskussioner om trygghet, kränkningar m.m. i klasserna. Vårdnadshavare får utbildning genom den föräldrakväll som kan väljas till i utbildningsprogrammet. Genom information och diskussioner om skolans och vårdnadshavares roll hjälper vi till att skapa en samsyn och gemensamt ställningstagande bland vuxna runt om eleverna. Avslutningsvis ingår fri rådgivning i trygghetsfrågor för skolans personal året runt via Friends supporttjänst och rådgivning.

Ett år i Friendsprogrammet

- Webbaserad kartläggningsenkät.
- Elevträff inkl. överlämning till skolledning, 3 h.
- Skolledarträff, 2 h.
- Personalutbildning, 3 h.
+ 4 diskussionsunderlag för arbetslagen
- Mentorsutbildning, 3 h.
+ Temaboken för arbete i klasserna
- Träff med ansvarig för det förebyggande arbetet, 1 h (t.ex. skolledning, arbetslagsledare, trygghetsteam)
eller
Träff med ansvariga för kompisstödjarna, 1 h (för skolor som arbetar med kompisstödjare som en förebyggande och främjande insats)
+ Kompisstödjarboken för arbete med kompisstödjare
- Inspirationsföreläsning, 30 min per åldersgrupp, fr åk 3.
- Föräldrakväll, 2 h (tillval).
- Uppföljning och rådgivning.

Friendsprogrammet och forskningsbaserade insatser

Friendsprogrammets olika utbildningar och material syftar till att få hela skolan; personal, föräldrar och elever engagerade i arbetet för en trygg och jämlik skola. Genom att utbilda all personal och alla vårdnadshavare samt ge material som vänder sig till alla elever är ambitionen att nå en så kallad "Hela-skolan-ansats". Flera forskningsrapporter¹ visar på att en effektiv insats för att minska mobbning är att alla i skolan är delaktiga i arbetet. För att en skola ska kunna lyckas förebygga och åtgärda mobbning krävs ett strukturerat arbete och en kombination av insatser som används medvetet och systematiskt.² Genom att involvera hela skolan och ge stöd för att integrera arbetet i verksamheten får skolan möjlighet att låta värdegrundsarbetet genomsyra all verksamhet vilket också ses som en viktig rekommendation för att lyckas med sitt arbete.³ För att lyckas med att engagera hela skolan och skapa ett framgångsrikt arbete mot mobbning krävs att insatserna är långsiktiga, systematiska och kontinuerliga. Forskning visar att insatser som sträcker sig över flera år ger ett bättre resultat och oftare leder till en långsiktig förändring.⁴ Därför sträcker sig Friendsprogrammet över tre år och innehåller årligenkartläggning, uppföljning, fördjupande utbildningar och nya arbetsmaterial.

Kartläggning

Friends inleder alltid ett längre samarbete med att göra en kartläggning bland alla elever (från åk 3) och all personal på skolan. Kartläggningen behandlar trygghet och trivsel på skolan, förekomst av kränkningar och delaktighet i likabehandlingsarbetet. Flera studier visar att kartläggning av verksamheten är en viktig utgångspunkt och en framgångsrik insats då det bland annat ger information om vilka insatser som bör vidtas och var de bör riktas.⁵ I kartläggningen är det också viktigt att ta reda på *var* det uppstår otrygga situationer i skolan (s.k. "Hot spots")⁶ och därför

¹ Ken Rigby, *A meta-evaluation of methods and approaches to reducing bullying in pre-schools and early primary schools in Australia* (2002), Brottsförebyggande rådet, 2009, *Effekter av anti-mobbningsprogram*, Skolverket, 2011, *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Björn Ahlström, 2009, *Bullying and social objectives. A study of prerequisites for success in Swedish schools*.

² Brottsförebyggande rådet, 2009.

³ Skolinspektionen, 2010, *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling. Kvalitetsgranskning 2010:1*.

⁴ National Crime Prevention Centre in Canada, 2008, *Bullying prevention: Nature and extent of bullying in Canada*, Brottsförebyggande rådet, 2009, Maria Ttofi & David Farrington, 2009, *School-based programs to reduce bullying*, Rachel Vreeman & Aaron Carrol, 2007, *A systematic review of school-based intervention to prevent bullying*.

⁵ Ken Rigby, 2002, National Crime Prevention Centre in Canada, 2012, *Bullying prevention in schools: Executive summary*, Skolverket, 2011.

⁶ Brottsförebyggande rådet, 2012, *Att förebygga brott och problemorienterat beteenden i skolan*. Idéskrift nr 19. National Crime Prevention Centre in Canada, 2008.

kartlägger Friends även vilka platser som eleverna upplever vara otrygga. Den årliga kartläggningen fungerar också som kontinuerlig utvärdering av de av personal och elever framtagna åtgärder vilket ger möjlighet att utveckla nya och förbättrade åtgärder, vilket är en viktig del i utvecklingen skolans arbete.⁷ Kartläggningsenkäten fördjupas genom möten med eleverna som får ge sin syn på resultatet, fördjupa förståelse, ge exempel och förslag på åtgärder. På så vis ökar möjligheterna att de åtgärder som vidtas riktas mot de faktiska problemen som eleverna själva formulerat. Elevernas arbete ligger sedan till grund för fortsatta samtal med skolledning och personal.

Utbildningar

Friends personalutbildningar är uppdelade för fyra målgrupper; skolledare, undervisande personal, ansvariga för kompisstödjare eller arbetsledare (t.ex. trygghetsteam) och en för all personal. Efter Friends kartläggning presenteras resultatet för skolledningen enskilt eller tillsammans med skolans trygghetsteam. En viktig förutsättning för ett framgångsrikt arbete mot mobbning är att rektorns ledarskap är förändringsinriktat och erkänner de problem eller utmaningar som finns.⁸ För att ge skolledningen goda förutsättningar för ett framgångsrikt samarbete med Friends diskuteras även kommande utbildningsinsatser, möjliga åtgärder och implementeringen av utbildningarna och arbetsmaterialen.

För att en skola ska lyckas med sitt förebyggande arbete mot mobbning är det viktigt att man utgår från de specifika behov som finns på skolan och de resultat som kartläggningen visar.⁹ Under Friends personalutbildning arbetar därför personalen med sina specifika behov och med hjälp av Friends tar fram åtgärder riktade mot de problemområden som kartläggningen visar. Under Friends personalutbildning får hela personalgruppen kunskap om lagstiftning, kränkningar, orsaker till kränkningar samt får möjlighet att diskutera samsyn, normer både i samhället och på den enskilda skolan samt varje år gemensamt ta fram åtgärder. Samsyn och ett gemensamt förhållningssätt är en viktig del i ett framgångsrikt arbete mot mobbning¹⁰ och en viktig förutsättning för att skapa tydliga och effektiva regler på skolan,¹¹ därför får personalen möjlighet att tillsammans diskutera både förhållningssätt och åtgärder. För att hålla arbetet strukturerat och levande under året arbetar skolan även med arbetslagsträffar där personalen får fördjupa, följa upp och utvärdera arbetet.

⁷ Fran Thompson & Peter K. Smith, 2010, *The use and effectiveness of Anti-Bullying strategies in schools. A report to the Department for Education from Goldsmiths, University of London.*

⁸ Björn Ahlström i Jonas Höög & Olof Johansson (red.), 2011, *Struktur, kultur, ledarskap. Förutsättningar för framgångsrika skolor.* Se också Björn Ahlström, 2009, *Bullying and social objectives. A study of prerequisites for success in Swedish schools.*

⁹ National Crime Prevention Center in Canada, 2008,, Skolverket, 2011.

¹⁰ Skolverket, 2011.

¹¹ Brottsförebyggande rådet, 2009, Skolverket, 2011.

En central del i Friends personalutbildningar är ett normmedvetet förhållningssätt där personalen tillsammans får diskutera hur strukturella normer påverkar kränkningarna i skolan samt vilka normer som finns specifikt på skolan. För att kunna arbeta långsiktigt för en inkluderande skola behöver ett arbete mot kränkningar även ta hänsyn till de normer som finns i verksamheten¹² samt att personalen får möjlighet att arbeta med de normer och det klimat som finns på just deras skola.¹³ Men skolan är heller ingen isolerad verksamhet, för att lyckas motverka mobbning och andra kränkningar på skolan är det även viktigt att ha ett väl fungerade samarbete med elevernas vårdnadshavare.¹⁴ Föräldrar, vårdnadshavare och andra vuxna i elevernas liv är viktiga resurser, både för skolan och för eleverna och bör få information om mobbning och andra kränkningar, hur de kan agera och kunna påverka skolans arbete. Samarbetet förutsätter att de vuxna har den information de behöver för att agera på rätt sätt när de får kännedom om mobbning.¹⁵ Alla vuxna runt skolans elever behöver bli medvetna om de problem som finns på skolan. När föräldrarna är involverade i det förebyggande arbetet mot mobbning är sannolikheterna större att dessa beteenden minskar.¹⁶

Elevdelaktighet

I Friendsprogrammet är det eleverna som formulerar skolans utmaningar. Genom den återkommande enkäten samt den elevträff som följer varje års kartläggningsenkät är det i första hand elever som synliggör, definierar och ger förslag på lösningar till skolans utmaningar. För att öka medvetenhet och skapa mer effektiva åtgärder behöver eleverna involveras från början samt att deras erfarenheter får vara utgångspunkten för problemformuleringen.¹⁷ I Friendsprogrammet får skolans undervisande personal dessutom ett omfattande arbetsmaterial. Genom arbetsmaterialen vill vi ge alla elever på skolan kunskap om orsaker, former och åtgärder kring mobbning, kränkningar, trakasserier och diskriminering, möjlighet att reflektera över sin egen vardag och handlingar samt få inspiration och verktyg till att kunna vara delaktiga i arbetet på skolan. Flera studier visar på vikten av att eleverna är och känner sig delaktiga i arbetet mot kränkningar.¹⁸ Därför får eleverna även arbeta med hur de upplever att man ska vara mot varandra och komma fram till gemensamma förhållningsregler samt diskutera åtgärder både för skolan som helhet och för klassen och den egna gruppen. En viktig insats för minskad mobbning är klass- och skolregler som eleverna själva är med

¹² Skolverket, 2009, *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?* Rapport 326.

¹³ Skolverket 2011, Skolinspektionen, 2010,

¹⁴ Brottsförebyggande rådet, 2009, Ken Rigby, 2002, Fran Thompson & Peter K. Smith, 2010, Maria Ttofi & David Farrington, 2009.

¹⁵ National Crime Prevention Centre in Canada, 2008

¹⁶ Fran Thompson & Peter K. Smith, 2010, Maria Ttofi & David Farrington, 2009, National Crime Prevention Centre in Canada, 2008.

¹⁷ Se t.ex. Ken Rigby, 2002.

¹⁸ Se t.ex. Skolverket, 2011, Brottsförebyggande rådet, 2009, Björn Ahlström, 2009, National Crime Prevention Centre in Canada, 2008, Fran Thompson & Peter K. Smith, 2010, Helen Cowie, 2011, *Peer Support as an Intervention to counteract School Bullying*

och tar fram¹⁹. Det är också viktigt att eleverna får strategier och hjälp att utveckla olika handlingsalternativ när de själva drabbas eller ser andra drabbas av mobbning²⁰. Det finns forskning som pekar på att särskilda lektioner om mobbning riskerar att öka mobbningen och upplevas som tjatiga och konstruerade²¹ medan annan forskning lyfter fram åldersanpassat material som central för att ge kunskap och engagera eleverna men att det då är viktigt att innehållet känns relevant för eleverna.²² Det är därför viktigt att arbetsmaterialen används medvetet och utifrån klassens behov och förutsättningar. För att möjliggöra det är Friends arbetsmaterial uppbyggda kring olika teman där pedagogen själv avgör vilka övningar eleverna ska arbeta med och när det passar, utifrån den situation som finns i klassen. Studier visar även att om material som arbetas med i klasserna ska vara effektivt behöver dessa användas som en del av en större arbete, som involverar flera målgrupper på skolan, och inte ses som en huvudsakligt förebyggande åtgärd²³. Därför erbjuds Friends mentorsutbildning och arbetsmaterial för klasser också endast inom Friendsprogrammet där det blir en av många insatser mot flera olika målgrupper.

Som ett komplement till arbetsmaterialen kan skolan också välja att arbeta med kompisstödjare. För Friends innebär kompisstödjare ett av flera sätt för att skapa en struktur för elevdelaktighet i det främjande och förebyggande arbetet där kompisstödjarna utgör en elevbaserad arbetsgrupp i skolan. Det är därför svårt att jämföra det med forskningen om kamratstödjare där det studeras utifrån rollen som rapportörer och "ögon och öron" eller som rapportörer.²⁴ Kamratstödjare i den formen har stöd som en effektiv insats i viss forskning²⁵ medan det lyfts fram som en insats som kan skapa problem i annan forskning²⁶, om det inte finns en bra struktur kring arbetet och när vuxnas roll är otydlig men detta innehåll i kompisstödjarrollen ligger långt ifrån hur Friends ser på kompisstödjare idag. Friends har tidigare talat om att kompisstödjare, bland mycket annat, har ett ansvar att berätta för de vuxna om de misstänker kränkningar. 2009 påbörjade Friends ett förändringsarbete av kompisstödjarrollen med syftet att utveckla kompisstödjarnas främjande och förebyggande roll. Som ett led i det arbetet, och med hänsyn till de motstridiga forskningsresultaten, tillsatte Friends under 2011 även en extern utvärdering av kompisstödjarrollen som resulterade i att Friends avråder från att använda kompisstödjare i det akuta arbetet (t.ex. som rapportörer eller medlare). Friends

¹⁹ Brottsförebyggande rådet, 2009, Skolverket, 2011.

²⁰ Ken Rigby, 2002, Robert Thornberg, Laura Tenenbaum, Kristen Varjas, Joel Meyers, Tomas Jungert and Gina Vanegas, 2012, *Bystander motivation in bullying incidents: To intervene or not to intervene?*

²¹ Skolverket, 2011.

²² National Crime Prevention Centre in Canada, 2012, Ken Rigby, 2002. Fran Thompson & Peter K. Smith, 2010

²³ Rachel Vreeman & Aaron Carrol, 2007, *A systematic review of school-based intervention to prevent bullying.*

²⁴ Skolverket, 2011.

²⁵ Brottsförebyggande rådet, 2009, Björn Ahlström, 2009, 2011, Fran Thompson & Peter K. Smith, 2010. Helen Cowie, 2011.

²⁶ Skolverket, 2011, Maria Ttöfi & David Farrington, 2009.

rekommenderar skolor, och kan stötta dem i, att göra en analys av vilka förutsättningar som finns innan beslut tas om skolan ska arbeta med kompisstödjare. En viktig förutsättning för att en framgångsrik²⁷ inkludering av elever är att arbetet syftar till att, tillsammans med de vuxna, skapa delaktighet bland eleverna i främjande och förebyggande aktiviteter. Det är dock viktigt att skolan arbetar mot att stärka alla elever i att våga ta ställning och agera när de ser kränkningar omkring, då det visar sig ofta ha stor effekt för den utsatte.²⁸ För skolan finns det flera olika alternativ att arbeta med elevdelaktighet och forskning visar att när eleverna ges möjlighet till delaktighet, inflytande och påverkan på skolans arbete mot kränkningar minskar riskerna för kränkningar.²⁹ Dock är det viktigt att skolan hittar en struktur som passar dem. I det arbetet kan Friends vara ett stöd och hjälpa till att ge verktyg och tips för hur skolan ska nå effektiva åtgärder som inkluderar elevernas medverkan. Ett centralt mål för elevdelaktigheten bör vara att eleverna är medskapare till de insatser som skolan gör, att eleverna anser att insatserna är trovärdiga och relevanta i deras vardag och att eleverna har ett förtroende för det arbetet som bedrivs.³⁰ Därför är Friends arbetsmaterial uppbyggda kring att också eleverna själva arbetar fram åtgärder som de anser behövs, både för sin klass och för elever och personal på hela skolan.

Effektiva insatser med indirekt koppling till Friendsprogrammet

Det finns även fler insatser som forskning visar på är effektiva för att motverka mobbning, såsom rastvakter, disciplinära åtgärder och samtal med inblandade elever i en akut situation.³¹ Friends utbildar inte på ett allmänt plan i dessa åtgärder under ordinarie utbildningar eftersom varje sådan insats är mer situationsanpassad och behöver föregås av en mer omfattande analys av de behov som finns på skolan. Däremot ger Friends råd och agerar stöd åt skolor som vill införa eller utveckla sitt rastvaktsystem eller ska ha samtal med elever som varit inblandade i mobbningen. På så sätt ges större möjlighet att sätta sig in i skolans situation innan Friends ger råd. Friends rekommenderar också skolor att arbeta med dessa insatser som åtgärder på problem som identifierats i skolans kartläggning. Skolan har också möjlighet att komplettera Friendsprogrammet med en utbildning som enbart fokuserar på hur personalen kan hantera de akuta situationer som uppstår.

²⁷ Skolverket, 2011.

²⁸ Lynn Hawkins, Debra Pepler och Wendy Craig, 2001, *Naturalistic observation of Peer Interventions in Bullying*

²⁹ Skolverket, 2011, Brottsförebyggande rådet, 2009, Björn Ahlström, 2011, Ken Rigby, 2002.

³⁰ National Crime Prevention Centre in Canada, 2008, 2012.

³¹ Se t.ex. Skolverket, 2011, Brottsförebyggande rådet, 2009, Ken Rigby 2002, Maria Ttofi & David Farrington, 2009.

Referenser:

- Ahlström, Björn, 2009, *Bullying and social objectives A study of prerequisites for success in Swedish schools*. Umeå universitet: Umeå.
- Brottsförebyggande rådet, 2009, *Effekter av anti-mobbningsprogram. Vad säger forskningen?* Brottsförebyggande rådet: Stockholm.
- Brottsförebyggande rådet, 2012, *Att förebygga brott och problemorienterat beteenden i skolan. Presentation och analys av tre lokala projekt*. Idéskrift nr 19. Brottsförebyggande rådet: Stockholm.
- Cowie, Helen, 2011, *Peer Support as an Intervention to counteract School Bullying. Listen to the children*. University of Surrey.
- Hawkins, Lynn, Pepler, Debra och Craig, Wendy, 2001, *Naturalistic observation of Peer Interventions in Bullying*. Blackwell Publishers Ltd: Oxford.
- Höög, Jonas & Johansson, Olof (red.), 2011, *Struktur, kultur, ledarskap. Förutsättningar för framgångsrika skolor*. Studentlitteratur: Lund.
- National Crime Prevention Centre in Canada, 2008, *Bullying prevention: Nature and extent of bullying in Canada*. Public safety Canada. Government of Canada.
- National Crime Prevention Centre in Canada, 2012, *Bullying prevention in schools: Executive summary*. Public safety Canada. Government of Canada.
- Rigby, Ken, 2002, *A meta-evaluation of methods and approaches to reducing bullying in pre-schools and early primary schools in Australia*. Commonwealth Attorney-General's Department: Canberra.
- Skolinspektionen, 2010, *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling*. Kvalitetsgranskning 2010:1. Diarienummer 40-2009:1745. Skolinspektionen: Stockholm.
- Skolverket, 2009, *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?* Rapport 326. Skolverket: Stockholm.
- Skolverket, 2011, *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Rapport 353. Skolverket: Stockholm.
- Thompson Fran and Smith, Peter K. 2010, *The Use and Effectiveness of Anti-Bullying Strategies in Schools. A Report to the Department for Education*. Goldsmiths, University of London: London.
- Thornberg, Robert, Tenenbaum, Laura, Varjas, Kristen, Meyers, Joel, Jungert Tomas and Vanegas, Gina, 2012, *Bystander motivation in bullying incidents: To intervene or not to intervene?* Western Journal of Emergency Medicine, (13), 3, 247-252.
- Thornberg, Robert, and Jungert, Tomas, 2013, *Bystander behavior in bullying situations: basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy*, Journal of Adolescence, (36), 3, 475-483.
- Ttofi, Maria, Farrington, David. 2009. *School-based programs to reduce bullying and victimization*. The Campbell Collaboration Crime and Justice Group.
- Vreeman, Rachel & Carroll, Aaron, 2007, *A systematic Review of school-based intervention to Prevent Bullying*. Arch Pediatric Adolscene Med/Vol 161, Jan 2007. American Medical Association.

Friendsprogrammet och skolans styrdokument

Lagstiftning

För skolan finns det två lagar som reglerar skolans ansvar när det handlar om elever som är utsatta för kränkningar, trakasserier eller diskriminering. Dessa två är Skollagen (2010:800) som behandlar kränkande behandling samt Diskrimineringslagen (2008:567) som behandlar trakasserier och diskriminering. Det lagstadgade kravet på skolan är en central utgångspunkt i samtliga Friendsprogrammets utbildningar. Enligt skollagen (5 kap & 6 kap.) och diskrimineringslagen ska skolan bl.a:

- Se till så att alla elever tillförsäkras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero samt inkludera eleverna i arbetat med ordningsregler.
- Målmedvetet arbeta mot kränkande behandling av barn och elever och för att främja lika rättigheter och möjligheter.
- Så snart de får kännedom om att ett barn eller en elev känner sig utsatt agera och ta reda på vad som hänt samt informera skolledning som i sin tur informerar huvudman om kränkningen.
- Skolan ska vidta åtgärder och göra allt de kan för att kränkningen inte ska hända igen.
- Förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling och trakasserier eller diskriminering utifrån kön, funktionshinder, sexuell läggning, etnisk tillhörighet samt religion eller annan trosuppfattning.
- Varje år göra en plan mot kränkande behandling som innehåller de åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling. Dessutom ska skolan göra en likabehandlingsplan som beskriver de insatser som skolan arbetar med för att åtgärda och förebygga diskriminering samt främja barn och elevers lika rättigheter och möjligheter samt en redovisning av föregående års åtgärder.
- Inkludera barn och elever i arbetet med att ta fram planen mot kränkande behandling och likabehandlingsplanen.

Med utgångspunkt i lagstiftningen innehåller varje år i Friendsprogrammet en kartläggning av förekomsten av kränkningar, trakasserier och diskriminering samt ett gemensamt arbete med att utveckla akuta och förebyggande åtgärder utifrån kartläggningen. Utöver det ingår även utbildning och arbetsmaterial för att främja lika rättigheter och möjligheter och inkludera eleverna i skolans likabehandlingsarbete.

Likabehandlingsplan och plan mot kränkande behandling

Som tidigare framgått ska alltså varje verksamhet upprätta en likabehandlingsplan och en plan mot kränkande behandling varje år. Syftet med dessa planer ska vara att främja barns och elevers lika rättigheter oavsett kön, etnisk tillhörighet, sexuell läggning, funktionsnedsättning samt religion eller annan trosuppfattning. Planerna ska dessutom visa hur man i verksamheten ska förebygga och förhindra diskriminering, trakasserier och kränkande behandling, samt visa vilka åtgärder som genomfördes under föregående år, och hur dessa åtgärder föll ut.

Varje verksamhet ska ha sina egna, specifika planer, som ska vara anpassade till nuläget på den egna enheten. Därför måste det alltid göras en kartläggning som utgår ifrån de krav som lagstiftningen ställer, och för att underlätta för skolan utgår Friends kartläggning och analys från just dessa krav (se nedan).

Det är också viktigt att eleverna är med i arbetet med att ta fram planen, eftersom de är experter på hur situationen i verksamheten uppfattas ur ett elevperspektiv. Kartläggningen och den efterföljande analysen ska sedan ligga som grund för hur arbetet ska bedrivas under året.

Friendsprogrammets tillämpning i arbetet med planen

Planerna som tas fram bör bland annat innehålla ”konkreta mål som utgår från slutsatserna av kartläggningarna och beskrivningar av de insatser som ska genomföras under året för att förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling” samt ”en beskrivning av hur barn och elever ska medverka och har medverkat i det främjande förebyggande arbetet”.³² Friends bistår skolan i detta arbete genom att både sammanfatta resultaten från kartläggningsenkäterna och göra en analys av samma resultat. Analysen fördjupas sedan under de träffar som genomförs med elever, skolläda och personal. Den sista av dessa träffar – personalutbildningen – mynnar sedan ut i att personalen tillsammans får välja ut prioriterade problemområden från kartläggningen, analysera problemens orsaker, och i sista ledet också formulera konkreta åtgärder för att få bukt med de valda problemen. Skolan bör sedan fortsätta arbetet med orsaksanalys och åtgärder i klassrummen, tillsammans med eleverna. Stöd för detta arbete finns i temaböckerna. Resultaten från detta arbete – och då avses hela kedjan, från skolläda via personalen och till eleverna – bör sedan sammanfattas och föras in i planen mot kränkande behandling.

³² Skolverkets allmänna råd i arbetet mot diskriminering och kränkande behandling. Skolverket, Stockholm 2014.

I arbetet efter utbildningarna kan Friends rådgivning stödja skolan med att utveckla sina planer. Detta kan bl.a. innefatta att göra en tidsplan, ta fram en redogörelse för vem som ansvarar för att de olika insatser som beskrivs i planen, samt beskriva vilka resurser, t.ex. pengar, personal och fortbildning, som behövs.

Som ett stöd i det löpande arbetet med uppföljning och utvärdering tillhandahåller Friends även fyra arbetslagsträffar som kan genomföras under året.

Ett stöd i det systematiska kvalitetsarbetet

Skollagens krav på systematiskt kvalitetsarbete innebär att skolan systematiskt och kontinuerligt ska kartlägga och följa upp verksamheten, analysera resultaten och utifrån det planera och utveckla utbildningen som skolan bedriver³³ Med begrepp som "systematiskt" och "kontinuerligt" avses att arbetet ska bedrivas strukturerat och uthålligt med fokus på en långsiktig utveckling. Det är därför Friendsprogrammet sträcker sig över tre år, med stort fokus på kontinuerlig utveckling som ständigt utgår från den aktuella situationen på skolan och där uppföljning och analys är en central utgångspunkt i arbetet.

En bärande tanke i utformningen av Friendsprogrammet är att utvecklingsarbete måste utgå från både aktuell forskning och beprövad erfarenhet. Utöver att Friends naturligtvis utgår från och förmedlar aktuell forskning, så ges också utrymme för utbyte av den beprövade erfarenheten; både genom att Friends förmedlar sina erfarenheter, och genom att utrymme skapas för att dela och ta till vara på de erfarenheter och den kompetens som finns i skolans personal- och elevgrupper. Detta har i sin tur ytterligare vinster: Att skolledning, personal och elever alla görs delaktiga i diskussionerna ökar chanserna att analysen av nuläget blir heltäckande och rättvisande – vilket i sin tur skapar förutsättningar för att de åtgärder som tas fram får största möjliga effekt.

Arbetet bör sedan följas upp och utvärderas kontinuerligt, utöver det verktyg för uppföljning och analys som ingår i Friendsprogrammet, för att se om åtgärderna ger effekt eller behöver justeras under arbetets gång. I detta arbete kan Friends vara ett stöd, både genom arbetsmaterial och rådgivning. Inför nästkommande år görs sedan en större uppföljning genom förnyade kartläggningar och analyser av resultatet och skolans utveckling.

³³ Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Systematiskt kvalitetsarbete – för skolväsendet. Skolverket, Stockholm 2014

Läroplaner

I läroplanerna finns det av Skolverket fastställda föreskrifter för skolornas uppdrag och värdegrund samt mål och riktlinjer för undervisningen. Alla som arbetar i skolan ska motverka diskriminering och kränkande behandling av elever och bidra till en verksamhet som präglas av människors lika värde, jämställdhet och solidaritet. För att inkludera och ge förutsättningar till alla som arbetar i skolan så vänder sig Friendsprogrammets personalutbildningar till all personal på skolan. Skolan ska också arbeta för att eleverna har kunskap om sina rättigheter, tar avstånd från kränkningar och ser till andra människors bästa i sina handlingar. För att ge stöd till skolan i det arbetet med eleverna så utgör dessa mål det centrala innehållet i Friendsprogrammets arbetsmaterial.

Personalutbildning

Friends personalutbildningar vänder sig till all personal på skolan. Utbildningarna utgår från att alla som arbetar i skolan aktivt ska främja likabehandling och sträva efter att gemensamt med eleverna ta ansvar för skolans sociala, kulturella och fysiska miljö. Under utbildningarna ger vi samtliga personal verktyg för att uppmärksamma och vidta åtgärder för att både motverka, förebygga och förhindra alla former av diskriminering, trakasserier och kränkningar. Under utbildningarna arbetar vi även med att skapa delaktighet och samsyn bland personalen för att skapa förutsättningar att utifrån från ett demokratiskt och gemensamt förhållningssätt visa respekt för elever och kollegor.

Exempel ur läroplanerna LGR11 & Läroplan för gymnasiet:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla... Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling. Sådana tendenser ska aktivt motverkas.

Alla som arbetar i skolan ska

- medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor också utanför den närmaste gruppen.
- i sin verksamhet bidra till att skolan präglas av solidaritet mellan människor (LGR11)/ i arbetet med eleverna verka för solidaritet med eftersatta grupper både i och utanför vårt land (Gy2011).
- aktivt motverka/uppmärksamma och vidta nödvändiga åtgärder för att motverka, förebygga och förhindra alla former av/diskriminering, trakasserier och kränkande behandling.

- visa respekt för den enskilda eleven och ha ett demokratiskt förhållningssätt.

Mentorsutbildning

Friends mentorsutbildningar vänder sig i första hand till skolans klassansvariga pedagoger men också annan undervisande personal. Utbildningarna handlar om att ge lärare verktyg för att diskutera olika värderingar, uppfattningar och problem tillsammans med eleverna samt att arbeta för att varje elev tar avstånd från kränkningar och förtryck. Utbildningarna handlar även om att i samråd med kollegor diskutera åtgärder för att förebygga diskriminering och kränkande behandling samt hur eleverna kan involveras i det förebyggande och främjande arbetet samt de regler som ska gälla i skolan.

Exempel ur läroplanerna LGR11 och Läroplan för gymnasiet:

Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet... Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse... Skolan ska aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk vardaglig handling... Eleverna ska alltid ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas inom ramen för deras inflytande över utbildningen.

Läraren ska

- klargöra och med eleverna diskutera det svenska samhällets värdegrund och dess konsekvenser för det personliga handlandet.
- klargöra det svenska samhällets grundläggande demokratiska värden och de mänskliga rättigheterna samt med eleverna diskutera konflikter som kan uppstå mellan dessa värden och rättigheter och faktiska händelser (Gy2011).
- öppet redovisa och diskutera skiljaktiga värderingar, uppfattningar och problem (LGR11)/analysera olika värderingar, uppfattning och problemställningar samt konsekvenser av dessa (Gy2011).
- uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av diskriminering och kränkande behandling.
- klargöra skolans normer och regler och hur dessa är grund för arbetet (Gy2011).
- tillsammans med eleverna utveckla regler för arbetet och samvaron i den egna gruppen.

Friendsprogrammets elevarbetsmaterial – Temaboken och Kompisstödjarboken

Friendsprogrammets arbetsmaterial för arbete med elever är ett stöd till skolan i arbetet med de övergripande mål och riktlinjer som ska förmedlas i undervisningen samt för att arbeta med dessa mål tillsammans med kursmålen i framförallt samhällsorienterade och estetiska ämnen.

Arbetsmaterialet utgår även ifrån de mänskliga rättigheterna, barns rättigheter samt skollagen och diskrimineringslagen. Centralt innehåll i materialen är, i enlighet med läroplanen, att var och en har rätt att inte bli kränkt, rätt till frihet och integritet, lika värde, jämställdhet och solidaritet. I arbetsmaterialen har vi valt att utgå ifrån samma perspektiv på kunskap som läroplanen ger uttryck för där eleverna får möjlighet att bland annat testa olika handlingsalternativ, utforska både sig själva och sin omvärld, öka förståelse av sina erfarenheter och gestalta dessa i olika former. Innehållet är uppbyggt kring olika uttrycks- och kunskapsformer med syftet att presentera fakta, ge förståelse, möjlighet till reflektion och verktyg för påverkan och handling. På Friends vet vi att en röst gör skillnad och skolans uppdrag är också att ge elever verktyg att agera när andra människor utsätts för kränkningar och förtryck och för att tillsammans med skolans personal skapa en trygg och jämlik skola.

Exempel ur läroplanerna LGR11 och Läroplan för gymnasiet:

Skolans mål är att varje elev

- kan använda sig av ett kritiskt tänkande och självständigt formulera ståndpunkter grundade på kunskaper och etiska överväganden (LGR11).
- kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen.
- kan göra medvetna ställningstaganden grundade på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter.
- har kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar.
- tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling samt medverkar till att hjälpa människor.
- kan samspela i möten med andra människor utifrån respekt för skillnader i livsvillkor, kultur, språk, religion och historia.
- respekterar andra människors egenvärde och integritet.

Friendsprogrammets syfte, mål och innehåll

Övergripande syfte och mål

Friendsprogrammets syfte:

Att ge kartläggning, kunskap, verktyg och stöd i arbetet för en trygg och jämlik skola

Friendsprogrammets mål:

- Att all personal på skolan är delaktig i arbetet för en trygg och jämlik skola och vet hur de ska agera om de får veta att en elev känner sig utsatt för en kränkning.
- Att alla elever är delaktiga i skolans likabehandlingsarbete och vet var de kan vända sig om de blir utsatta för en kränkning.
- Att skolan har en struktur för ett systematiskt främjande, förebyggande och akut arbete.

Syfte och mål med specifika insatser

Kartläggning

Syftet med Friends kartläggning är att ge skolan fördjupad förståelse av hur elever och personal upplever situationen på skolan.

Friends kartläggningar är uppdelad i tre övergripande teman för samtliga målgrupper: trygghet och trivsel, förekomst av kränkningar samt likabehandlingsarbete.

Trygghet och trivsel, för att kartlägga den psykosociala miljön och trygga och otrygga platser.

Förekomst av kränkningar, för att kartlägga förekomsten av kränkningar och trakasserier, med utgångspunkt i skollag och diskrimineringslag.

Likabehandlingsarbete, för att kartlägga hur skolan arbetar idag och hur väl elever och personal upplever sig vara delaktiga i skolans likabehandlingsarbete.

Utbildningar

Elevträff

Syftet är att ge elever reellt inflytande över beslutsprocessen och få vara med i roblemformuleringen av skolans utmaningar

Mål med elevträffen:

- Att genom elevernas erfarenheter fördjupa förståelse av kartlägningsresultatet samt ta fram konkreta exempel på hur skolans utmaningar tar sig uttryck i praktiken
- Att ge eleverna ett reellt inflytande över de förebyggande åtgärder som skolan vidtar genom att eleverna deltar genom både problemformulering och planering av åtgärder
- Att förankra elevernas perspektiv och erfarenheter som en naturlig grund i skolans utvecklingsarbete

Skolledarträff

Syftet är att ge skolledningen goda förutsättningar att leda skolans trygghetsarbete och samarbete med Friends inom Friendsprogrammet.

Mål med skolledarträffen:

- Att skolledningen har ingående kunskap om resultatet av skolans kartläggning
- Att skolledningen har kännedom om vilka förutsättningar som personalen behöver för att implementeringen av Friendsprogrammet ska bli framgångsrikt
- Att skolledningen får förutsättningar för att skapa operativa åtgärder riktade mot hela skolan

Personalutbildningen

Syftet är att involvera och engagera all skolans personal i det *förebyggande* och *akuta* arbetet för en trygg och jämlik skola.

Mål med personalutbildningen:

- Att all personal har grundläggande kunskap om orsaker, förekomst, former och skyldigheter vid kränkningar på skolan.
- Att all personal tillsammans arbetar med kartläggning, orsaker och åtgärder för sin skola.
- Att all personal blir delaktiga i det förebyggande arbetet och inkluderas i de åtgärder som tas fram

- Att all personal vet hur de ska agera vid kännedom om att en elev är utsatt samt vet hur de kan utveckla elevernas delaktighet utifrån sin roll på skolan

Mentorsutbildning och träff med ansvariga för kompisstödjare

Syftet är att engagera, ge verktyg och stöd till deltagande personal i det *främjande* arbetet för en trygg och jämlik skola.

Mål med mentorsutbildningen och träff med ansvariga för kompisstödjare:

- Att alla deltagare känner sig trygga med att arbeta främjande för allas lika värde i sina elevgrupper.
- Att alla deltagare har praktiska metoder för att lyfta frågor om kränkningars orsaker, former och förekomst samt elevers rättigheter och skyldigheter i sina elevgrupper.
- Att alla deltagare har praktiska metoder för att arbeta med elevers delaktighet.

Föräldrakväll

Syftet är att ge vårdnadshavare möjlighet att utveckla samarbetet med skolan samt att diskutera samsyn och ett gemensamt förhållningssätt när det inträffar kränkningar på skolan.

Mål med föräldrakvällen

- Att vårdnadshavare har kännedom om skolans samarbete med Friends.
- Att vårdnadshavare utvecklar sin kunskap om kränkningar och hur de kan agera när deras barn är inblandade i kränkningar på skolan.
- Att vårdnadshavare har kännedom om vilka rättigheter och skyldigheter de har när deras barn är inblandade i kränkningar på skolan.

Inspirationsföreläsning

Syftet är att väcka tankar och känslor hos eleverna som inspirerar till reflektion och handling för en trygg och jämlik skola.

Mål med föreläsningen

- Att eleverna får kunskap om sina rättigheter samt vilka möjligheter de har att påverka sin omgivning
- Att skolans elever reflekterar över sitt eget förhållningssätt till andra.
- Att eleverna får en förståelse för varför kränkningar kan uppstå och inspireras till att ta ställning mot kränkningar.

Friends arbetsmaterial

Friends temaböcker

Syftet med Friends temaböcker är att ge personalen övningar, diskussionsunderlag och stöd till att ge eleverna kunskap, möjligheter till reflektion och verktyg för att ta ställning mot kränkningar och orättvisor i skolan.

Mål med Temaboken är att skolans elever:

- Har kunskap om sina rättigheter och skyldigheter i frågor om trygghet, jämlikhet och inflytande.
- Har kunskap om orsaker, former och förekomst av kränkningar, normer och fördomar
- Reflekterar över sitt eget och andras handlande.
- Inspireras till påverkan och förändring.

Temaboken för samtliga år går att dela upp i tre övergripande teman. Dessa teman handlar om att ge eleverna kunskap om hur det ser ut i deras omgivning och vad som är kränkningar, mobbning och diskriminering samt få möjlighet att reflektera över detta utifrån en förståelse om vad som påverkar stämningen och slutligen inspiration för att kunna påverka och agera.

Kompisstödjarboken

Syftet är att ge personalen struktur, stöd och metoder för att arbeta med och utveckla ett sätt att göra eleverna delaktiga i det förebyggande och främjande arbetet mot kränkningar.

Mål med Kompisstödjarboken

- Att personalen som ansvarar för kompisstödjare får en långsiktig planering, tydligt syfte och konkret vägledning för att utveckla elevernas delaktighet genom ett kompisstödjarbete.
- Att de elever som är kompisstödjare:
 - förstår och känner sig trygga med sitt uppdrag,
 - får fördjupad kunskap om orsaker till och förebyggande och främjande åtgärder mot kränkningar samt,
 - får konkreta verktyg för hur de kan förebygga kränkningar på sin skola.
- Att skolans samtliga elever vet vad kompisstödjarna gör på skolan och hur de kan påverka kompisstödjarnas arbete.

Arbetslagsträffar

Syftet med Friends arbetslagsträffar är att ge personalen en struktur och innehåll för att utveckla och fördjupa sitt likabehandlingsarbete under året

Mål med Friends arbetslagsträffar

- Att all personal på skolan känner sig delaktiga i skolans likabehandlingsarbete.
- Att all personal får möjlighet att diskutera och utveckla sitt likabehandlingsarbete under året.
- Att skolans likabehandlingsarbete hålls levande, utvärderas och granskas löpande av all personal.